

TEHNOLOGIA CA INTERFAȚĂ CULTURALĂ

PRACTICILE CURATORIALE ȘI MEDIEREA CULTURALĂ ÎN ARTA CONTEMPORANĂ

Cristiana Ursacheⁱ

Abstract:

This paper examines the way curatorial practices and cultural mediation use technology to connect contemporary art with the public. There has been a lot of talk recently - both in enthusiastic and dystopian terms - about the art of Artificial Intelligence (AI), which is the result of a conglomeration of "visual situations", (art) AI that produces novel but plausible images, believable but still fictitious results, art that is constituted by technology. Through concrete examples and case studies, the article highlights how technology has transformed the process by which art is created, perceived and interpreted, and highlights the ethical and practical challenges associated with this technological evolution and inclusion.

Keywords:

digital art, technology-based cultural mediation, curating today, visual arts and technology

Trăim într-o lume cu o atât de rapidă și profundă transformare, încât am devenit, cu toții, cu sau fără voia noastră, mai mult sau mai puțin participativi, creativi, „designeri” ai unei lumi viitoare. Suntem toți, împreună, de la persoane

ⁱ Curator, Galeria Artep, Iași

individuale la organizații, firme, corporații, instituții, comunități sau autorități, useri și creatori de conținut, desenatori ai realității.

Descoperirile din ultimele decenii din domeniul neuroștiințelor, precum și noile tehnologii emergente din domeniul inteligenței artificiale, au schimbat, fără îndoială, modul în care ne raportăm la lume și la propria noastră umanitate. Probabil că cea mai spectaculoasă schimbare are loc însă în domeniul artelor, unde ne aflăm mai aproape ca niciodată de o înțelegere științifică a unora dintre cele mai specifice umane acte: creația artistică și experiența estetică.

Unul dintre fenomenele (artistice) care a stârnit recent numeroase comentarii, atât în presa mainstream și social media, cât și în publicațiile științifice sau în cele culturale, este Inteligența Artificială [IA]. Frenesia generată de IA este în bună măsură justificată, căci, cel puțin în domeniul artei, readuce în prim plan întrebări majore privind originalitatea, unicitatea, auctorialitatea, sau aspecte ce țin de etică și proprietatea intelectuală a obiectului artistic. Astfel, se poate discuta un aspect important al practicilor artistice și mediatică din sfera IA, ceea ce poate fi numit dimensiunea lor „reziduală”. Mai exact, modul în care imaginile generate pe platformele de IA preiau modele vizuale, pattern-uri mediale și motive culturale deja în circulație, sau cumva validate vizual, dar care sunt acum reconfigurate în ipostaze inedite, compoziții surprinzătoare și de multe ori provocatoare. Nu e vorba însă de o artă citaționistă, pur și simplu, ci mai degrabă de un mecanism de vizualizare care recurge și speculează automat elemente vizuale din baze de date și arhive, care utilizează repere și rămășițe ale imaginalului, dar și ale imaginarului, reprezentări din toate domeniile vizualității și medialității. E o artă a derivării, nu a excluderii, ar eferinței, nu a preluării, unde manipularea și artificii joacă un rol central.

În absența unui termen consacrat, a fost denumită acest tip de vizualitate: „imagini reziduale”¹. Termenul e împrumutat din știință, unde este utilizat în mai multe domenii, cu sensuri diferite, atât în științele computerului și tehnologia informatică (IT), cât și în domeniul psihologiei și neuro – științei. Un alt concept înrudit, la rândul lui important pentru definirea termenului propus de Horea Avram, este cel de „media reziduală”, folosit cu referire la acele manifestări mediale care indică persistența unor modele anterioare, dar nu dispărute.

¹ Sintagmă utilizată de Horea Avram la *Conferința națională Estetică și Teorii ale Artelor (ETA)*, a 11-a ediție, 22-23 Septembrie 2023, Cluj.

Acum, mai mult ca niciodată, pare că sunt reiterate, simultan, scenariile imaginate de Guy Debord, Jean Baudrillard și Donna Haraway, în care realitatea devine din ce în ce mai greu de distins de virtual, unde am devenit spectatorii propriilor noastre vieți prin intermediul social media, dispunem de tehnologii care ne permit fabricarea și trăirea a multiple vieți online și suntem martori la colapsarea conceptului de timp².

Această nouă existență rizomatică, facilitată de tehnologia aproape magică a internetului, ne-a adus cu un pas mai aproape de idealul transumanist. Accesibilitatea și, mai ales, indispensabilitatea smart phone-urilor a transformat aceste device-uri în veritabile extensii ale omului contemporan, fixat perpetuu în micul ecran luminos – accesul în zeitgeistul global.

Dincolo de scroll-ul infinit prin meme, fake news și selfie-uri ultra-editate, de mesajele instantane, de online shopping-ul terapeutic, în ultima perioadă am devenit parcă și mai nedezipiți de telefoane. Problema virtualității se configurează, în contextul filosofiei contemporane, ca una dintre cele mai provocatoare și, în același timp, dificile, teme de cercetare.

Pe de o parte, la nivel teoretic, această noțiune pune la încercare distincțiile tradiționale dintre potențialitate și actualitate, esență și aparență, copie și model, punând astfel la încercare coordonatele teoretice în care estetica modernă s-a dezvoltat. Pe de altă parte însă, la nivelul practicilor artistice, realitatea virtuală și noii algoritmi de inteligență artificială definesc o nouă paradigmă de creație, pe care am putea-o numi „informațională”, constituită în jurul datelor predisponibile și automatizării procesului creator. Cu alte cuvinte, virtualitatea și, în special, virtualitatea digitală, așa cum se definește ea în contextul informaticii contemporane se profilează totodată ca mediu de creație și paradigmă de înțelegere a obiectelor artistice.

Dar, în măsura în care se poate argumenta că orice estetică presupune - la nivel explicit sau implicit o ontologie și o epistemologie, pentru a înțelege mai bine aceasta paradigmă a virtualității, trebuie dezvoltat un cadru teoretic coerent, în care obiectele virtuale să fie definite în ceea ce privește trăsăturile lor fundamentale din punct de vedere ontologic, epistemologic și, nu în ultimul rând, estetic pentru ca ulterior să poată fi instrumentalizate în scop curatorial și în medierea culturală. Deși ideea de virtualitate a mai fost tematizată în filosofia contemporană, cu implicații

² Cf. Haraway, Donna: „The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others”, în *Cultural Studies*, ed. de Lawrence Grossberg, Cory Nelson & Paula Treichler, New York, Routledge, 1992.

importante pentru estetică, la gânditori precum Henri Bergson, Gilles Deleuze, Derrida sau Susan Langer, încă nu avem o „estetică a virtualului” capabilă să se plieze pe aporiile și provocările ridicate de mediul digital și să chestioneze noile abordări în curatoriat și medere culturală.³

Această schimbare de perspectivă asupra artei în postumanism este strâns legată de modul în care înțelegem și experimentăm sensibilitatea umană. Postumanismul aduce în prim-plan întrebări cu privire la ceea ce înseamnă să fii sensibil și la modul în care tehnologia poate influența și reconfigura această sensibilitate. Artiștii explorează modurile în care tehnologia poate afecta percepția și emoțiile umane, provocând reacții intense și emoționale.

Pe de o parte, postumanismul ridică întrebări cu privire la pierderea sensibilității umane autentice și la alienarea de corp și natură în era tehnologiei. Unele lucrări artistice explorează anxietatea și disconfortul produse de această absență a sensibilității, invită publicul să reflecte asupra relației lor cu tehnologia și cu propria lor umanitate.

Pe de altă parte, postumanismul deschide posibilități noi și provocatoare de a reconfigura și de a extinde sensibilitatea umană prin intermediul tehnologiei. Prin intermediul artei, se explorează noile modalități de a simți, de a experimenta și de a înțelege lumea înconjurătoare, aducându-ne în contact cu dimensiuni și experiențe noi și neașteptate.

Cu toate acestea, sensibilitatea în ce constă? Ea este un factor potențat de subiectivitate și ambele elemente (sensibilitatea și subiectivitatea) sunt extraordinar de fluctuante și relative.

Dacă subiectivitatea este constituită dincolo de codurile culturale, identitatea presupune relația de apartenență a unei persoane față de o anumită colectivitate cultural codificată. Am putea astfel afirma faptul că, dacă subiectivitatea este lipsită de esență, identitatea presupune o anumită reprezentare despre individ pe temeiul unor însușiri specifice colectivităților în care trăiește. Această distincție nu este însă tranșantă, iar cele două concepte sunt deseori utilizate ca sinonime.

Pentru unii autori, precum Althusser, subiectivizarea presupune recunoașterea unei poziții sociale și a unui set de norme și coduri culturale, neputând exista în afara limbajului. La rândul său, identitatea necesită localizarea culturală a

³ Cf. Derrida, Jacques: *L'Animal que donc je suis*, Éditions Galilée, Paris, 2006.

unei persoane în termeni mai mult sau mai puțin generici, fapt care poate să contribuie la procesul de subiectivizare prin intermediul acestor tehnologii ale identificării.⁴

De pildă, în cultura vizuală contemporană, o persoană poate fi interpelată și astfel poziționată ca subiect în multiple moduri, în funcție de tipul de identitate care i se propune: ca cetățean al unei anumite țări (potrivit identității naționale), ca bărbat sau femeie (potrivit identității de gen), ca alb sau ca persoană de culoare (potrivit identității rasiale), ca membru al unei anumite culturi (de pildă, ca afro-american).

Arta postumanistă aduce în prim-plan întrebări profunde și provocatoare despre sensibilitatea umană și relația acesteia cu tehnologia. Însă, în urma acestei accelerări rapide ce se întâmplă de fapt cu viața? Este vorba despre un aspect studiat de către Rosi Braidotti în lucrarea sa *The Posthuman*. Ea explorează noțiunea de afectivitate și impactul acesteia în cadrul teoriei și practicii politice în contextul postumanismului.⁵

Pentru a discuta punctual despre provocările întâmpinate în subiectul acestui articol, am ales să detaliez ca exemplu un proiect care a presupus tehnologia ca interfață culturală în context postumanist și am etapizat gândirea curatorială și strategia de mediere culturală. Încă de la începutul anului 2022 plănuiam alături de artistul Claudiu Ciobanu să realizăm împreună o expoziție într-un spațiu din străinătate. Pentru noi, era prima dată când organizam un proiect peste hotare. Având sprijinul permanent în consolidarea proiectului din partea Galeriei Artep din Iași, fundamentul administrativ a fost manageriat de o echipă numeroasă, astfel încât latura creativă și argumentativă ne-a revenit nouă. Înainte de a contextualiza și de prezenta proiectul și cum a prins contur, voi menționa câteva cuvinte despre artist.

Claudiu Ciobanu face parte din tânăra generație de artiști ieșeni, fiind absolvent al Facultății de Arte Vizuale și Design, Universitate Națională de Artă George Enescu din Iași. A urmat studii de pictură prin programul Erasmus, la Universidad de Salamanca, Spania, unde a descoperit tehnici de pictură și desen experimental. Studiile din Spania s-au finalizat cu un proiect expozițional de desene care a fost selectat ulterior în 2009 pentru expoziția *Young Romanian Art 10, Slightly bored*, curatoriată de Mircea Nicolae la Galeria Nouă, Institutul Cultural Român de

⁴ Althusser, Louis: *Materialismul aleatoriu și Materialismul dialectic*, Ed. Politică, București, 1975, p. 82.

⁵ Braidotti, Rosi: *Postumanul*, capitolul „Life beyond Theory”, Hecate, București, 2016, pp. 154-160

la Veneția. A participat în diferite proiecte atât naționale, cât și internaționale, fiind prezent în expoziții din Israel, Washington, Berlin, Viena. În aprilie 2022 a fost prezent la Galeria Artep cu expoziția Solaris, curatoriată de Cristian Nae, unde ideea declanșatoare a fost o ficțiune cu preocupări filosofice și aspecte ce țin mai degrabă de descoperirea sinelui făcând apel la trecut.

În proiectele sale se observă o amprentă a propriilor experiențe, abordând teme precum memoria, spațiul, timpul, realitățile imaginare, toate acestea centrate pe autorefecție și introspecție. Cercetarea lui nu se concentrează pe emoția adusă de opera sa, ci mai degrabă pe căutarea adevărului și încercarea de a ajunge la claritate, acea sinteză posibil imposibilă între metafizică și artă. Este preocupat să comunice aspecte relevante contextului actual și să exprime un mesaj profund despre lume în general, temele centrale fiind natura memoriei umane, limitele comunicării interumane, dar și teme precum schimbarea climatică, scenariile posibile pentru viitor sau modele sociale alternative.

Fig. 1-4 Imagini din expoziția Memento Vivere, Institutul Cultural Român de la Viena, 24 martie - 30 aprilie 2023

Din 2018, Galeria Artep aduce publicului ieșean, cu predilecție, cei mai apreciați artiști vizuali români, în instalații de pictură, sculptură și fotografie coordonate de curatori pasionați, instalații corelate cu film de autor, cercetare și o abordare convergentă asupra domeniului. Galeria Artep a propus publicului ieșean o serie numeroasă de artiști vizuali, precum: Felix Aftene, Ștefan Câlția, Virgil Scripcariu, Mark Verlan și Ghenadie Popescu, Matei Bejenaru, Nicu Ilfoveanu, Claudiu Ciobanu, Miruna Radovici, Sorin Ilfoveanu.

Iată că alături de Galeria Artep, Claudiu Ciobanu și cu mine începusem să conturăm un nou proiect care încă nu avea un titlu. Eu mă ocupam de cercetarea teoretică pentru a veni în sprijinul artistului pentru conceperea argumentului expoziției. Artistul lucra la o serie de picturi în ulei pe pânză care purtau denumiri în latină. În timp ce parcurgeam o bibliografie stufoasă pe tema postumanismului – temă agreată împreună cu artistul – am hotărât să îmi dedic timpul unei cercetări amănunțite. Astfel, disertația am ales să o dedic temei postumanismului astfel încât

să pot avea timp suficient să desfășor cercetarea pentru aceasta precum și pentru noul proiect alături de Galeria Artep.

Prin urmare, voi detalia procesul de realizare a expoziției, din stadiul său de concept și până la încheierea ei. În urma propunerii temei și a echipei de lucru, a revenit în sarcina mea și a Galeriei Artep să identificăm un spațiu internațional potrivit nevoilor noastre. Astfel am înaintat solicitările către Institutul Cultural Român din Viena pentru a lansa expoziția în martie 2023 – moment în care noi consideram că proiectul este bine definit și poate fi desfășurat în străinătate.

Timp de câteva luni artistul Claudiu Ciobanu a lucrat în atelierul său la o nouă serie de lucrări pe tematica postumanismului, timp în care, eu în calitate de curator al viitoarei expoziții, aprofundam cercetarea vizavi de subiect. Planificasem o serie de întâlniri în atelierul artistului pentru a fi la curent permanent cu ce lucrează și pentru a împărtăși noutățile descoperite. Tot în cadrul acestor întâlniri ne propuneam diverse modalități de expunere însă doar la nivel imaginativ, fără a fi vorba despre un design expozițional.

Iată că ușor-ușor, proiectul a prins contur, astfel i-am dat denumirea - Memento Vivere. Perioada expoziției am stabilit-o precis 23 martie – 30 aprilie 2023, o expoziție a artistului Claudiu Ciobanu curatoriată de (mine) Cristiana Ursache la Institutul Cultural Român de la Viena. Memento Vivere este o expoziție care provoacă să luăm în considerare implicațiile condiției postumane și modurile în care tehnologia ne influențează viețile și ne modelează viitorul. Totodată, propune să prezinte perspectiva în care pictura contemporană poate fi folosită ca mijloc de explorare a filosofiei postumaniste. De ce postumanismul? Pentru că ridică întrebări etice cu privire la utilizarea și controlul tehnologiei și impactul acesteia asupra societății, în ansamblul ei. Mai mult, abordează situații posibile în mod pragmatic și observă atent evoluția relaționării dintre om și tehnologie. În ultimii ani această relație a suferit modificări majore și decisive pentru viitorul nostru ca societate, fapt demonstrat de atitudinea luată în contextul global generat de Covid 19.

Pandemia a evidențiat pregnanța acestor întrebări, în special în ceea ce privește aspecte precum modul în care viața umană este modelată de tehnologie. Cu puțin efort, a devenit firesc ca job-ul să se desfășoare online, ca educația să fie prin intermediul unui ecran și chiar și sportul să poată fi făcut de la distanță. Pe măsură ce utilizarea tehnologiei continuă să se extindă și să evolueze, filosofia postumanistă poate oferi o perspectivă valoroasă pentru abordarea acestor preocupări etice și pentru a observa dacă tehnologia este utilizată în moduri în care se are în vedere, cu adevărat, bunăstarea umană.

Fig. 5-6 Imagini din expoziția Memento Vivere, Institutul Cultural Român de la Viena, 24 martie - 30 aprilie 2023

Este clar că filosofia postumanistă a devenit relevantă în societatea contemporană, fapt observat în mod anticipativ de cercetători precum Rosi Braidotti care abordează acest subiect într-un mod analitic și nu utopic chiar de la începutul anilor 2000. Însă postumanismul a depășit granițele filosofiei și se regăsește tot mai des în artele vizuale în posturi critice, utopice, provocatoare sau imaginative.

În contextul post-pandemic actual, un proiect expozițional care explorează postumanismul prin pictura contemporană ar putea oferi o modalitate puternică și stimulatorie de a aborda activ aceste probleme și de a încuraja reflecția asupra modurilor în care tehnologia ne transformă înțelegerea a ceea ce înseamnă a fi uman nu doar din punct de vedere general, ci și individual, de la persoană la persoană.

Artistul Claudiu Ciobanu explorează temele postumaniste, cum ar fi estomparea granițelor dintre fizic și digital, impactul tehnologiei asupra abilităților noastre cognitive, implicațiile etice ale progreselor tehnologice și modul în care se modelează viitorul prin copiii noștri.

Pe parcursul expoziției, vizitatorii au fost încurajați să se gândească critic la modurile în care tehnologia ne influențează viețile și ne modelează viitorul. Lucrările expuse îi vor provoca pe vizitatori să ia în considerare implicațiile condiției postumane și să se gândească la modalitățile prin care putem naviga prin peisajul tehnologic în rapidă evoluție.

O altă fațetă a acestui subiect pe care o explorează Claudiu Ciobanu este impactul tehnologiei asupra societății și culturii. El spune că interferența dintre om și tehnologie presupune o oportunitate de a trăi în eternitate. Artistul consideră că țelul acestei relaționări este de a prelungi viața și nicidecum de a-i scădea calitatea. Cu o viață prelungită dezvoltarea cognitivă are de câștigat. Cu ajutorul intervenției tehnologiei asupra corpului uman, se va determina o situație de tip Memento vivere. Moartea este văzută, în acest context, ca o eroare mecanică a corpului uman. Cu ajutorul științei însă, pe viitor această eroare nu va mai exista și se va putea prelungi viața.

Expoziția a inclus o secțiune dedicată instalațiilor interactive și imersive care vor permite vizitatorilor să experimenteze conceptele postumaniste într-un mod tangibil și totodată imaginativ. Aceste instalații au fost concepute pentru a încuraja vizitatorii să se implice într-un mod experimental. Altfel spus, există un loc în galerie în care vizitatorii pot să se bucure de spațiul expozițional și să lucreze cu text pentru a da chiar ei un răspuns la întrebările despre viitorul nostru în relație cu postumanismul.

Fig. 7-8 Imagini din expoziția Memento Vivere, Institutul Cultural Român de la Viena, 24 martie - 30 aprilie 2023

Memento vivere a fost o expoziție care își propune să prezinte modul în care pictura contemporană poate fi folosită ca mijloc de explorare a filozofiei postumaniste adoptând o atitudine utopică cu privire la ce formă va lua viitorul în

urma contextului global pandemic. Prin intermediul acestei expoziții, vizitatorii au văzut cum este reprezentată condiția postumană în arta contemporană și au avut ocazia să se gândească la implicațiile tehnologiei asupra experienței umane de la individ la individ. Artistul vorbește despre relaționarea în contextul dat și despre comunicare, referindu-se la intersecția dintre tehnologie și limbaj. În arta contemporană se folosesc elemente bazate pe text pentru a critica cum tehnologia a schimbat felul în care comunicăm și accesăm informații. Artiștii fac referință la tehnologie ca fiind un mod de a schimba gândirea și procesarea informațiilor și impactul acestora asupra abilităților noastre de a înțelege lumea din jur.

Claudiu Ciobanu transformă ideea de comunicare de la text la gest iar acest lucru se reflectă în singura lucrare cu două personaje din expoziție – mama și fiica. Prin simplul gest al unei îmbrățișări materne, artistul cuprinde o comunicare ancestrală profundă care nu poate fi niciodată substituită de tehnologie. Comunicarea prin atingere și prin experiența apropierei de celălalt este cea care te determină să îți dorești să trăiești, să îți amintești să simți – Memento vivere.

Sensibilitatea și afectivitatea umană reprezintă un aspect central al ființei noastre umane. Aceste trăsături ne permit să experimentăm și să exprimăm emoții, să fim empatici și să ne conectăm la nivel profund cu ceilalți atât la nivelul comunicării cât și în privința dezvoltării intelectuale (arta relațională).

Cu toate acestea, în era tehnologiei, suntem tot mai expuși la un exces de informație și la interacțiuni digitale impersonale. Tehnologia poate oferi confort și eficiență, dar nu poate reproduce complexitatea și profunzimea experiențelor umane. Sensibilitatea și afectivitatea ne permit să resimțim și să reacționăm la emoțiile și nevoile celor din jurul nostru, iar aceasta nu poate fi înlocuită de tehnologie. Tehnologia poate fi un instrument util, dar nu poate oferi aceeași calitate a relaționării ca și interacțiunile umane autentice.

Într-o epocă a vidului în continuă expansiune, este necesar să ne reamintim că suntem ființe umane și că sensibilitatea și afectivitatea noastră sunt calități inestimabile. Trebuie să acordăm atenție dezvoltării acestor trăsături și să le valorizăm în relațiile noastre interumane. Tehnologia poate aduce multe beneficii, dar nu poate înlocui legăturile autentice și relaționarea umană.

BIBLIOGRAFIE

Althusser, Louis: *Materialismul aleatoriu și Materialismul dialectic*, Ed. Politică, București, 1975.

Braidotti, Rosi: *Postumanul*, capitolul „Life beyond Theory”, Hecate, București, 2016.

Derrida, Jacques: *L'Animal que donc je suis*, Éditions Galilée, Paris, 2006.

Haraway, Donna: „The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others”, în *Cultural Studies*, ed. de Lawrence Grossberg, Cory Nelson & Paula Treichler, New York, Routledge, 1992.

Alte surse bibliografice

Conferința națională *Estetică și Teorii ale Artelor* (ETA), a 11-a ediție, 22-23 Septembrie 2023, Cluj.

Lista și sursa ilustrațiilor

Imagini din expoziția *Memento Vivere*, Institutul Cultural Român de la Viena, 24 martie - 30 aprilie 2023 – imagini din arhiva personală.